

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Факультет № 6
Кафедра соціології та психології**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Психологічне консультування в
мультикультуральному суспільстві»
обов'язкових компонент освітньої програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти**

053 Психологія (практична психологія)

**за темою №1. Консультування у мультикультуральному та
плюралістичному суспільстві**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 от 25.08.2023

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
Протокол № 8 від 15.08.2023

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, канд. психол.наук, доцент Чепіга
Л.П.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри практичної психології Навчально-наукового інституту педагогіки, психології, менеджменту та освіти дорослих Української інженерно-педагогічної академії, канд. психол. наук, доцент Казарова А.М.
2. Професор кафедри соціології і психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор соціологічних наук, професор Нечітайло І. С.

ЛЕКЦІЯ 1. КОНСУЛЬТУВАННЯ У МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛЬНОМУ ТА ПЛЮРАЛІСТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

План лекції

1. Консультування в культурно і етнічно різноманітному світі.
2. Визначення культури і мультикультурального консультування.
3. Труднощі мультикультурального консультування.
4. Спірні питання мультикультурального консультування.
5. Принципи ефективного кросскультурного консультування

Рекомендована література

Основна література:

1. Вієвський А. Лікування наркозалежності в Україні та оцінка його ефективності. Звіт про дослідження. Київ, 2008. 78 с.
2. Завадська Л. Профілактика адиктивної поведінки. Соціальна педагогіка. 1999. № 1. С. 105–111.
3. Міняйло В. Ю.. Психологічне консультування: робота з кризовими і проблемними ситуаціями. - 2-е вид., Стер. - М.: Сенс. - 182 с., 2005
4. Handbook of multicultural counseling. (2001) Ed. by Ponterotto J.G., Casas J.M., Suzuki L.A., & Alexander C.M. (2nd ed.), Thousand Oaks, CA: Sage.
5. Handbook of multicultural competence for counseling and psychology. (2003) Ed. by Pope-Davis D.B., Coleman H.L.K., Liu W.M., & Toporek R.L. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
6. Sue, D.W., Ivey, A.I., Pederson, P.B. (1996) A Theory of Multicultural Counseling & Therapy, Pacific Grove:Brooks/Cole.

Допоміжна література:

7. Ivey A.E., D'Andrea M., Ivey M.B. and Morgan, L.S. (2002). Theories of counseling and psychotherapy: A multicultural perspective, 5th ed. Boston, MA.: Allyn & Bacon.
8. Principles of Multicultural Counseling and Therapy. (2008) Ed. by Uwe P. Gielen, Juris G. Draguns, Jefferson M. Fish. — Routledge. — 488 p.
9. Coleman, E. (ed.) (1988) Integrated Identity for Gay Men and Lesbians: Psycho-therapeutic Approaches for Emotional Well-Being. New York: Harrington Park Press.
10. Coleman, E. (ed.) (1988) Integrated Identity for Gay Men and Lesbians: Psycho-therapeutic Approaches for Emotional Well-Being. New York: Harrington Park Press.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Пошукова система Google Академія (Google Scholar) - <http://scholar.google.com>

Ефективність консультування залежить від багатьох факторів, і одним із найважливіших серед них є здатність консультантів та клієнтів до взаєморозуміння та встановлення відносин. Контакт, як правило, легше встановлювати, якщо клієнт і консультант близькі за віком, культурною приналежністю, наявністю фізичних обмежень або інвалідності, рівнем освіти, етнічної приналежності, статтю, мовою, фізичними даними, расовою та релігійною приналежністю, сексуальною орієнтацією та соціально-економічним статусом. Оскільки така подібність практично зустрічається дуже рідко, необхідно, щоб консультанти виявляли особливу чуйність стосовно походження та особливих потреб своїх клієнтів та відповідно налаштовувалися на їхні цінності, схильності та здібності. Розуміння та вміння успішно працювати з «іншими», з одного боку, приходять у міру самопізнання («зсередини-назовні»), а з іншого боку, в міру пізнання інших («ззовні всередину»). Не можна допускати, щоб різниці між консультантами та клієнтами негативно позначалися на процесі консультування.

"Культурно нейтрального консультування не існує". Різноманітність клієнтів, з якими має справу консультант у своїй практиці, воістину безмежна. Методи, які найкраще підходять для роботи з конкретною проблемою чи групою населення, можуть виявитися неефективними або навіть неприйнятними в інших ситуаціях. Тому консультанти змушені постійно займатися освоєнням та вдосконаленням нових ефективних методів роботи.

Консультування у культурно та етнічно різноманітному світі

На консультування людей, що належать до різних етнічних та культурних груп, впливає безліч факторів, серед яких розуміння консультантом особистісних, освітніх, вікових, релігійних, соціально-економічних особливостей своїх клієнтів, їхнього досвіду зіткнення з расизмом. Розуміння перелічених чинників особливо важливе, коли допомога надається будь-ким, не поділяючим культурні традиції клієнта. Одним із варіантів систематичного врахування різноманіття культуральних впливів у консультуванні є

Адресна модель:

- Вплив віку та покоління;
- Обмежені фізичні можливості, інвалідність;
- Релігія
- Етнічна приналежність (можливо, включаючи расу);
- Соціальний статус;
- Сексуальна орієнтація;
- Традиції роду;
- національне походження
- Стать (гендер).

Ця модель є транскультурно-специфічною, тобто «надає великого значення знання культурної специфіки кожної з груп», але водночас враховує широке коло факторів, властивих багатьом культурам.

Адресна модель: дев'ять культуральних факторів, відповідні меншості та форми утиску

Культуральні фактори	Меншості	Форми утиску
Вік та приналежність до покоління	Люди похилого віку	Дискримінація літніх (ейджизм)
Інвалідність	Інваліди	Упередження та дискримінація людей з обмеженими здібностями
Релігія	Релігійні меншини	Релігійна нетерпимість, у тому числі антисемітизм (наприклад, нетерпимість між євреями та мусульманами), та переслідування окремих релігійних меншин (наприклад, прихильників буддизму, індуїзму, мормонів)
Етнічна/расова приналежність	Етнічні меншини	Расизм
Соціальний статус	Люди з низьким статусом	Класизм (класова дискримінація)
Сексуальна орієнтація	Сексуальні меншини	Гетеросексизм
Національні традиції	Аборигени (корінні жителі)	Расизм
Національне походження	Біженці, іммігранти, іноземні студенти	Расизм та колоніалізм
Стать (гендер)	Жінки	Сексизм

Визначення культури та мультикультурального консультування

Існує кілька ознак, якими визначається поняття «культура». До них входять:

- етнографічні змінні, такі як етнічна приналежність, національність, віросповідання та мова;
- демографічні змінні: вік, стать, місце проживання тощо;
- змінні, які стосуються статусу: соціальне, економічне становище, освіта, і навіть велика низка формальних та неформальних ознак.

Культура структурує нашу поведінку, мислення, сприйняття, цінності, цілі, мораль та когнітивні процеси. Це може статися як на несвідомому, і на свідомому рівні.

Широке визначення терміну «культура», повне і точне одночасно, таке: культура — це «будь-яка група людей, які ідентифікують чи асоціюють себе один з одним на базі деяких спільних цілей, потреб чи спільності походження».

До характеристик, властивих усім культурам, можна віднести освіченість, переконання та цінності. Ці аспекти культури складають «сміслові мережі», що надають життю цілісності та свідомості.

Слід брати до уваги, що деякі культури можуть частково ідентифікувати себе за подібністю фізичних ознак, інші роблять це головним чином виходячи із загальної історії та філософії, треті – по комбінації цих двох підходів. Не завжди очевидно з першого погляду, що люди вважають частиною своєї культури та спадщини.

Оскільки слово культура є багатозначним, термін мультикультуральний може тлумачитися по-різному. Немає універсальної угоди про зміст цього поняття. Відсутність конкретного визначення поняття мультикультуралізм є проблемою і в даний час. До найбільш значимих об'єктів уваги мультикультуралізму належить унікальність різних груп та уявлення, що полегшують залучення уваги до індивідуальних відмінностей.

Отже, мультикультуральне консультування — це консультування, «у якому між консультантом та клієнтом є значні відмінності». Відмінності можуть бути результатом соціалізації в унікальному культурному середовищі, впливи життєвих обставин, що вплинули на розвиток або спричинили травму, а також виховання в особливому етнічному оточенні.

У сфері мультикультурального консультування тривають суперечки у тому, наскільки широко має визначатися саме поняття відмінностей. З одного боку, ряд дослідників відстоюють так званий етичний підхід, який стверджує наявність у консультуванні універсальних якостей, спільних для всіх культур. Протилежний – емічний підхід – стверджує, що стратегії консультування мають розроблятися з урахуванням культурної специфіки.

«Етичний підхід можна критикувати за ігнорування важливих міжкультурних відмінностей, емічний підхід може піддаватися критиці за перебільшену увагу до специфіки застосовуваних у консультуванні методів». Деякі консультанти робили спроби знайти спільні елементи цих двох підходів. Наприклад, Фішер та співавтори виділили чотири умови, загальні для будь-якого підходу у консультуванні:

- встановлення терапевтичних відносин,
- наявність спільних поглядів на світ у клієнта та консультанта,
- віра клієнта у позитивні зміни
- взаємна віра консультанта та клієнта у терапевтичну силу втручання».

Однак така думка отримала лише обмежену підтримку. Таким чином, у ХХІ столітті суперечки щодо сутності мультикультурального консультування триватимуть.

Труднощі мультикультурального консультування

1) Важливо розмежовувати відмінності, зумовлені приналежністю до певної культури, і відмінності, що виникають з бідності чи знедоленого стану. Відсутність подібного розмежування може вести до надкультуралізації — тобто «до помилкового віднесення реакції населення на бідність та

дискримінацію на рахунок їхніх культурних патернів. Наприклад, багато представників культурних меншин живуть у злиднях.

2) Інше джерело труднощів є характерні для іммігрантів форми невербальної поведінки, оскільки вони можуть бути не зрозумілі або не сприйняті консультантами, що належать до іншої культури.

3) Расизм - третя проблемна область у роботі з представниками інших культур. Расизм - це упереджене ставлення, що виражається явно чи неявно, пов'язане з реальними або уявними відмінностями у фізичному та психологічному вигляді людей. Расизм принижує всіх, хто так чи інакше виявляється причетним до подібних відносин, і є, як правило, формою прояву страху та неосвіченості.

4) Наступна складність у мультикультуральному консультуванні пов'язана з «окультуренням» — «процесом, у якому група людей відмовляється від старих стереотипів і приймає нові». Дуже важливо знати, до якої галузі культурного континууму належить клієнт, щоб забезпечити адекватне обслуговування.

Якщо консультанти прагнуть успішно працювати з клієнтами, які належать до іншої культури, вони повинні вміти виявляти, аналізувати і коректно долати кожен з перерахованих труднощів мультикультурального консультування.

Спірні питання мультикультурального консультування

1. Основною проблемою під час проведення мультикультурального консультування є домінування теорій, заснованих на культурних цінностях білого населення Європи та Північної Америки. До основних переконань і традицій європейсько-північноамериканської культури можна віднести:

- індивідуалізм,
- орієнтація на активно-дійовий підхід до вирішення проблем,
- трудова етика,
- науковий метод та
- акцент на суворому обліку часу.

Теорії консультування, що ґрунтуються на цінностях білої культури, не завжди застосовні до клієнтів з іншими культурними звичаями. Ігнорування цього факту може призвести до спотворень та руйнування взаємин консультанта та клієнта.

2. Друга проблема мультикультурального консультування - це сенситивність до культурних відмінностей взагалі та до особливостей кожної конкретної культури зокрема. Для консультантів дуже важливо бути сприйнятливим до трьох аспектів культури: пізнання, переконання та навички. Подібна сенситивність походить з розуміння культури на багатьох рівнях. Щоб допомогти консультантам досягти глибшого розуміння культур взагалі, розроблено тріадну модель допомоги (тобто в сесії консультування беруть участь три особи). Ось чотири складові цієї моделі:

- Формулювання проблеми з точки зору культурної приналежності клієнта;
- Передбачення протидії клієнта, який культурно відрізняється;

- пом'якшення оборонної установки виходячи з аналізу власної оборонної реакції у процесі навчання;
- набуття навичок відновлення для виходу із проблемної ситуації під час роботи з консультантом, що належить до іншої культурної групи».

У цій моделі антиконсультант, який діє за принципом альтер-его і навмисно намагається виступати руйнівником, працює разом із консультантом та клієнтом у сесії, що записується на відео. Взаємодія та зворотний зв'язок, що утворюються в цьому процесі, сприяють подоланню бар'єрів та сприяють розвитку навичок розуміння та сенситивності консультанта.

Інша модель, яка допомагає розуміти специфіку окремих культур, пропонує консультантам, перш ніж намагатися адаптувати теорію для роботи з певним клієнтом, досліджувати культуру та цінності, що в ній декларуються. Вихідним пунктом досягнення цієї мети є перегляд науково-популярних фільмів, присвячених культурним особливостям певних груп.

3. Третім питанням у мультикультуральному консультуванні є розуміння закономірностей функціонування культурних систем та механізмів їхнього впливу на поведінку. Консультанти, які отримували знання та навчалися, перебуваючи всередині культурної системи, ймовірно, зможуть ефективніше допомогти представникам цієї культурної групи. Ці консультанти здатні прийняти специфічну думку клієнтів і підібрати відповідні способи втручання, не втрачаючи при цьому відчуття особистісної цілісності. Такий вид культурної сенситивності вимагає активної участі з боку практикуючого фахівця, включаючи самопізнання.

4. Четверта проблема мультикультурального консультування полягає у забезпеченні ефективного консультування незалежно від культурних відмінностей.

П'ять принципів ефективного кроскультурного консультування.

1. Консультанти повинні визнавати, що цінності та переконання, які поділяють представники іншої культури, належать до припустимої та бажаної людської поведінки. Більше того, вони повинні вміти реалізовувати це розуміння у відповідних почуттях та поведінці.

2. Консультанти повинні розбиратися в особливостях різних теорій та традицій консультування, що стосуються культурних та родових відмінностей. Немає методів консультування, повністю вільних від особливостей культури.

3. Консультантам необхідно розуміти соціально-політичне середовище, яке вплинуло на життя представників меншин. Люди є продуктом того середовища, в якому вони живуть.

4. Консультантам потрібно вміти розуміти думку своїх клієнтів і не сумніватися в її легітимності.

5. Консультанти повинні залишатися справжніми еkleктиками на практиці консультування. Вони повинні вміти використовувати широке розмаїття умінь у процесі консультування та застосовувати особливі методи консультування для людей зі специфічним способом життя та досвідом.

5. Остання з розглянутих проблем мультикультурального консультування пов'язана з розробкою та застосуванням теорій консультування. Культуральні упередження властиві консультантам, що належать як до домінуючої культури, так і до меншин, і донедавна проникали в теорії консультування. Для того, щоб боротися з культурно обмеженими теоріями консультування та допомогти подолати подібні обмеження, Мак-Фадден та ряд провідних теоретиків консультування запропонували способи корекції теорій та методів, розроблених раніше, ніж склалися будь-які уявлення про потребу в мультикультуральному консультуванні.

Модель, яку пропонує Мак-Фадден, є транскультуральною точкою зору, що фокусується на трьох головних сферах, які повинні бути освоєні консультантами: культурно-історичній, психосоціальній та науково-ідеологічній.

У культурно-історичній сфері консультанти повинні мати знання про культурні особливості клієнтів.

У психосоціальній сфері консультантам для повноцінної взаємодії з клієнтами необхідно розуміти їх етнічні, расові та соціально-групові особливості діяльності, мови або поведінки.

Зрештою, у науково-ідеологічній сфері консультанти мають користуватися можливостями різних підходів у роботі з проблемами, зумовленими регіональними, національними та міжнародними чинниками.